

Кафедрі фізіології людини і тварин Київського університету 150 років

«Высочайшим указом от 27 апреля 1840 года повелено: Виленскую медико-хирургическую академию передать из Министерства внутренних дел в Министерство народного просвещения, а затем... сделать распоряжение о присоединении этой академии, по преобразованию в медицинский факультет, к Университету св. Владимира»¹.

Створення медичного факультету (1841 р.) в Київському університеті стало відправним моментом для відкриття у вересні 1842 р. кафедри фізіології здорової людини. Це сталося, коли перший набір студентів-медиків перейшов на 2-й курс і почав слухати лекції з фізіології.

На посаду завідуючого кафедрою був запрошений Е. Е. Мірам, вихованець Віленської медико-хірургічної академії, який перед цим два роки удосконалювався з фізіології в кращих лабораторіях Німеччини, Франції та Англії. Анатом за освітою і досвідом роботи Е. Е. Мірам зберіг цей напрямок в своїй подальшій роботі на очолюваній ним кафедрі, віддаючи багато часу і сил поповненню колекцій порівняльно-анатомічного музею. За 20 років роботи на кафедрі фізіології вийшла в світ лише одна публікація Е. Е. Мірама, але, як і 11 попередніх, вона присвячена в основному анатомічним проблемам. Данина фізіології проявилася лише в читанні ним лекцій з загальної та спеціальної фізіології. Хоча на кафедрі була створена фізіологічна лабораторія з віварієм, наукова робота в ній практично не велася.

Діяльність Е. Е. Мірама не обмежувалася організацією учебного процесу і роботи кафедри фізіології. Два строки він був деканом медичного факультету, а також займався (без оплати) лікарською практикою та ін.

З 1862 р. після виходу у відставку Е. Е. Мірама кафедру на протязі двох років очолював, за сумісництвом, О. П. Вальтер. Учень М. І. Пирогова, анатом за фахом, завідуючий кафедрою анатомії, О. П. Вальтер виявляв великий інтерес до фізіології. Його перша наукова робота, виконана в 1842 р. в лабораторії І. Мюллера, стала суттєвим внеском в фізіологічну науку: за дев'ять років до К. Бернара він довів судинозувуючий вплив симпатичних нервів. Працюючи в Київському університеті, О. П. Вальтер досліджував теплоутворення у тварин і опублікував декілька статей з цього питання. Крім наукової та педагогічної діяльності, в яку він вніс чималий методичний та організаційний вклад, О. П. Вальтер на протязі 13 років працював ординатором-хірургом в Кирилівській лікарні, брав участь у боротьбі з епідемією холери у Києві у 1847 р. Хоча період роботи О. П. Вальтера на кафедрі фізіології був дуже коротким, саме він став поворотним в історії кафедри, зокрема, початком фізіологічних досліджень.

За рекомендацією учня О. П. Вальтера В. О. Беца — первовідкривача пірамідних нейронів в корі головного мозку (клітини Беца) — в 1865 р. завідующим кафедрою фізіології був обраний В. Б. Томс. Він закінчив Празький університет, декілька років працював в ньому, а потім (у 1859 р.) в лабораторії К. Людвіга у Відні, звідки й був запро-

¹ Владимирский-Буданов М. Ф. История императорского университета св. Владимира. Т. 1.—Киев.—1884.—С. 224.

шений професором діється бурхливий і ться, віршище, факти значно покращується тощо. В лабораторії числі лікарі й студенти лабораторії, торкали всмоктування в кінегервациї шкіри і кро-

Крім керівництва курси фізіології студієння фізико-математичні, по якому вчил В. Б. Томс значний учені і співробітники «рішення в легких», «личних функцій», «первої системи і витяження нерва».

У 1884 р. (після завідувати кафедрою) Як і його вчитель, нервової системи і значно розширив і раторію, в якій з нервів і різноманітні С. І. Чир'єв опублікував «Электродвигательные свойства проблеми свідомості» та роботи, як «О мозгу» (1885 р.) і «Мозгові підручник «Фізіології». Він проводив великі і доповідями виховав чимало учнів.

Серед учнів слід протягом року тако вича, який удосконалив і звернень і займався струнного гальвано зіології, А. В. Леонід отримав цікаві дані щіри і ряду внутрішніх уявлення про існування централізованої нервової системи, я

Залишаючи у 1884 р. лабораторію на своє місце автора книги «Очертания теории походжения подразнения. В. Ю. лабораторію університету однієї з кращих механізму подразнення вивчення електрического поля в цій лабораторії. Електрокортіограф фізіології, під керівництвом В. П. Глаголєва, з фізіології кровообігу

шений професором до Київського університету. З його приходом починається бурхливий розвиток експериментальної фізіології. Розширюється, вірніше, фактично заново створюється фізіологічна лабораторія, значно покращується її оснащеність апаратурою, атласами, книгами тощо. В лабораторії мали можливість працювати всі бажаючі, в тому числі лікарі й студенти. Основні дослідження, які були виконані у цій лабораторії, торкалися фізіології жирової тканини, травлення, зокрема всмоктування в кишечнику, фізіології серця, лімфатичної системи, інервації шкіри і кровоносних капілярів та ін.

Крім керівництва фізіологічною лабораторією, В. Б. Томса читав курси фізіології студентам медичного факультету і природничого відділення фізико-математичного факультету, написав підручник з фізіології, по якому вчилося не одне покоління студентів. Під керівництвом В. Б. Томси значний вклад у фізіологічну науку своїми роботами внесли учні і співробітники В. Б. Томси А. Л. Рава («Об иннервации кровообращения в легких», «О сращении нервов различных назначений и различных функций»), П. Ф. Суханов («Об отношении симпатической нервной системы к искусственному диабету»), Н. А. Рогович («Влияние вытяжения нерва на его проводимость и возбудимость») та ін.

У 1884 р. (після повернення В. Б. Томси до Празького університету) завідувати кафедрою фізіології став учень І. М. Сеченова С. І. Чир'єв. Як і його вчитель, С. І. Чир'єв виявив великий інтерес до фізіології нервової системи і м'язів, особливо до електрофізіології, для чого він значно розширив і оснастив сучасною апаратурою фізіологічну лабораторію, в якій займався дослідженням електричних властивостей нервів і різноманітних м'язів. У вітчизняних та зарубіжних журналах С. І. Чир'єв опублікував з цих питань багато статей, наприклад «Электродвигательные свойства мышц и нервов» (1901 р.), «Электродвигательные свойства мозга и сердца» (1904 р.). Його також цікавили проблеми свідомості, психіки і сприйняття, доказом чого можуть бути такі роботи, як «О локализации психических отправлений в большом мозгу» (1885 р.) і «Новая гипотеза цветоощущений» (1896 р.), опубліковані в Університетському віснику в Києві. С. І. Чир'єв також написав підручник «Фізиологія человека», що витримав декілька видань. Він проводив велику науково-просвітницьку роботу, виступав з лекціями і доповідями в Київському товаристві природознавців та лікарів, виховав чимало учнів.

Серед учнів слід назвати фармаколога Ю. П. Лауденбаха, який протягом року також завідував кафедрою фізіології, та А. В. Леонтовича, який удосконалив метод прижиттевого фарбування нервових утворень і займався електрофізіологічними дослідженнями за допомогою струнного гальванометра. Працюючи у 1897—1913 рр. на кафедрі фізіології, А. В. Леонтович об'єднав фізіологічні та гістологічні методи і отримав цікаві дані про тонку структуру нервових клітин, інервацію шкіри і ряду внутрішніх органів. На основі цих даних він розвинув уявлення про існування в організмі тварин не лише високо диференційованої центральної нервової системи, а й примітивної периферичної нервової системи, яка нагадує дифузну нервову систему нижчих тварин.

Залишаючи у 1910 р. завідування кафедрою, С. І. Чир'єв рекомендував на своє місце В. Ю. Чаговця, у той час вже відомого фізіолога, автора книги «Очерки электрических явлений в живых тканях», іонної теорії походження біоелектричних потенціалів та конденсаторної теорії подразнення. В. Ю. Чаговцю вдалось значно розширити фізіологічну лабораторію університету, поповнити і обновити її обладнання. На базі цієї однієї з кращих в Росії лабораторії були продовжені дослідження механізму подразнюючої дії електричного струму на живі тканини, вивчення електричних реакцій скелетних м'язів, шлунку, серця. Саме в цій лабораторії В. В. Правдич-Немінський у 1913 р. вперше записав електрокортіограму та описані її основні ритми. Крім робіт з електрофізіології, під керівництвом В. Ю. Чаговця проводилися дослідження з фізіології кровообігу, травлення, ЦНС та інших систем.

повелено: Виленскую
нистерства внутренних
тем... сделать распоря-
дование в медицин-

в Київському універси-
вересні 1842 р. кафед-
рерший набір студентів
лекції з фізіології.

пени Е. Е. Мірам, ви-
ї, який перед цим два
бораторіях Німеччини,
м роботи Е. Е. Мірам
на очолюваній ним ка-
колекції порівняльно-
едрі фізіології вийшла
к і 11 попередніх, вона
ам. Данина фізіології
шної та спеціальної фі-
логічна лабораторія з
ся.

організацією учебного
и він був деканом ме-
ти) лікарською прак-

ірама кафедру на про-
О. П. Вальтер. Учень
ї кафедрою анатомії,
орії. Його перша науко-
Мюллера, стала сут-
років до К. Бернара
х нервів. Працюючи в
сував теплоутворення у
питання. Крім наукової
лій методичний та ор-
3 років працював орди-
в участь у боротьбі з
роботи О. П. Вальтера
він став поворотним в
досліджень.

І. О. Беца,— першовід-
мозку (клітини Беца) —
браний В. Б. Томса. Він
працював в ньому, а по-
дні, звідки й був запро-
ского университета св. Вла-

Багато часу і уваги В. Ю. Чаговець приділяв педагогічній роботі. Його лекції відрізнялися ясністю і простотою при суровому дотриманні науковості викладення, підкріплювалися демонстрацією дослідів на тваринах, таблицями, схемами та малюнками.

В ході реорганізації системи освіти у 1920 р. Київський університет розформовується і на базі його медичного факультету створюється медінститут, куди В. Ю. Чаговець переходить завідувати кафедрою фізіології. Інститут народної освіти, що об'єднав інші факультети університету, після ряду перетворень дає початок Інституту профосвіти, в якому і створюється біологічний факультет, у складі якого функціонує кафедра фізіології, очолювана В. В. Радзимовською. Її наукові інтереси охоплювали питання загальної фізіології, анафілактичного шоку, тканинного дихання та ін. Лекції В. В. Радзимовської були цікавими, насиченими фактичним матеріалом і демонстраціями, які забезпечував асистент кафедри А. І. Ємченко. В цей же час він вивчав буферні властивості крові, написав перший посібник «Лабораторна фізіологічна хімія», виданий трьома частинами у 1929—1931 рр.

У 1933 р. відновлює свою роботу Київський університет, а разом з ним і кафедра фізіології у складі біологічного факультету. Завідуючим кафедрою став А. І. Ємченко, на долю якого випало нелегке завдання створити заново фізіологічну лабораторію (попередня відійшла до медінституту), а після звільнення Києва у 1943 р.—відновити її практично з нуля. А. І. Ємченко брав безпосередню участь і в організації першого на Україні Інституту фізіології при Київському університеті.

Наукові інтереси А. І. Ємченка як фізіолога охоплювали принаймні три основні системи організму: кровообігу, травлення та вищої нервової. Вивчаючи вплив органічних кислот на серце, А. І. Ємченко встановив, що вони викликають дилатацию серця в результаті набухання колоїдів цитоплазми і що ці процеси суттєво залежать від фізико-хімічних властивостей кислот. А. І. Ємченко досліджував також вплив неорганічних солей на роботу ізольованого серця. Ці дослідження проводжував його учень П. Д. Харченко, який опублікував свої результати у видгляді монографії «Вплив електролітів на серце» (1947 р.). Такий же аналітичний підхід з фізико-хімічним нахилем застосував А. І. Ємченко і до вивчення діяльності секреторних залоз травного тракту. В області вищої нервової діяльності А. І. Ємченко цікавили механізми орієнтації тварин у просторі та часі. Цьому питанню була присвячена його монографія «Фактори простору і часу в умовно-рефекторній діяльності тварин» (1953 р.). В останні роки життя А. І. Ємченко велику увагу приділяв філософським проблемам фізіології. Це захоплення вилилось у ще одну монографію «Фізіологія аналізаторів и учение диалектического материализма о чувственном познании», опубліковану в 1972 р. вже після його смерті.

У повоєнні роки на кафедрі працював професором видатний вченій, учень М. Є. Введенського академік АН УРСР Д. С. Воронцов. Одночасно він завідує відділом загальної фізіології Науково-дослідного інституту фізіології Київського державного університету, де створює (одну з перших в країні) катодно-осцилографічну установку, за допомогою якої досліджує електротонічні потенціали корінців спинного мозку, встановлює, що їх характеристика залежить від процесів збудження та гальмування в нейронах спинного мозку.

Слід відмітити, що в ці роки діяльність кафедри фізіології Університету тісно пов'язана з діяльністю Інституту фізіології при університеті. Багато співробітників Інституту працювали по сумісництву на кафедрі. Крім Д. С. Воронцова, в учбовому процесі на кафедрі брали участь майбутні академіки: доценти П. Г. Костюк, П. Г. Богач, асистент В. І. Скок. У той же час штатні співробітники кафедри А. І. Ємченко і П. Д. Харченко завідували відділами в Інституті фізіології. Не дивно, що це привело до тісного змикання наукової тематики обох колективів. Так, за ініціативою А. І. Ємченка, на початку 50-х років було розпо-

щато вивчення ролі гіпо проблеми, яка і дотепер розробляється у ряді від розроблені оригінальні мус з боку скроневої кі рально (В. П. Глаголев розвернуті дослідження фообігу і системи крові Л. І. Томіліна, Л. М. П лектив Інституту фізіології у 1952 р. його директором травлення (А. Ф. Коце В. А. Губкін та ін.).

У 1964 р. після сміливого виступу П. Д. Харченка що нервовою діяльністю дружини колектив одночасно з Г. М. Чайченко, що пропонував проблеми вищої нервової поталамічна тематика за

З 1973 р. кафедру очікював
гач. Маючи великий досвід
стор Інституту фізіології
проректором університету) робочих
приміщень кафедри та відмінної
ріальної бази, забезпечив
важливе значення відмінності кафедри
подарсько-договірної та федерації
змогла краще зарекомендувати
себе у 1984 р. лабораторією
науковим напрямком розробки
комплексу апаратури для
тестування нормальних та патологічних
корекції цього стану. О. В. Артеменко, О. Є.
спецкурсів та проводять
ергономіки, біокібернетики
та механізмів гіпоталамічної
головним об'єктом дослідження

У зв'язку з обранням
дом його на роботу в
1980 р. став його учень
науковому напрямку, що
первоосновою якої є
механізмів регуляції ен-
зисах глікогенеза та глік-

десах глікогенезу та глюкози. У цей час підіно вивченням ролі структур діяльності тварин, а В. поталамічної регуляції посту завідувачого кафе, керівництвом В. Д. Соколової вісцеральних систем, (В. О. Цибенко, В. Д. П. І. Янчук), та вивченням саме ефективності навчання дівідуально-типологічним методом (Л. Г. Томіліна, А.

Таким чином, з вел
жень, що проводилися в

іляв педагогічній роботі при суворому дотриманні монстрацію дослідів на

О. Київський університетський факультету створюється завідувати кафедрою фізіології інституту професії, в складі якого функціонує вською. Її наукові інтереси, анафілатичного шоку, мовської були цікавими, ціями, які забезпечував він вивчав буферні власності лабораторна фізіологічна

рр.

ий університет, а разом з фахом факультету. Завідувача випало нелегке завдання (попередня відійшла у 1943 р.— відновити її єдну участь і в організації Київському універ-

іхоплювали принаймні вчені та вищої нервової А. І. Ємченко встав в результаті набухання залежать від фізико-хімічних сліджував також вплив ця. Ці дослідження прокував свої результати у це» (1947 р.). Такий же застосував А. І. Ємченко на травнога тракту. В обсягу цікавили механізми танню була присвячена умовно-рефлекторній діяльності А. І. Ємченко велику огій. Це захоплення винахідниками та аналізаторами та ученією познанні», опублікована

професором видатний вчені УРСР Д. С. Воронцов. Фізіології Науково-дослідного університету, де створюється установка, за допомогою корінців спинного мозку від процесів збудження.

Фахові фізіологи Університету фізіології при університеті по сумісництву на кафедрі бралися, П. Г. Богач, асистент кафедри А. І. Ємченко і та фізіології. Не дивно, що в обох колективів 50-х роках було розпо-

чено вивчення ролі гіпоталамусу в регуляції вегетативних функцій — проблеми, яка і дотепер не втратила своєї актуальності і продовжується розроблятися у ряді відділів Інституту фізіології. Перш за все були розроблені оригінальні методики накладання електродів на гіпоталамус з боку скроневої кістки (П. Г. Богач, А. Ф. Косенко) та трансоварально (В. П. Глаголев, А. І. Ємченко). На кафедрі фізіології були розвернуті дослідження ролі гіпоталамусу в регуляції кровообігу, лімфообігу і системи крові та лімфи (В. О. Цибенко, В. П. Глаголев, Л. І. Томіліна, Л. М. Пономаренко, Л. А. Смирнова). Паралельно колектив Інституту фізіології під керівництвом П. Г. Богача, який став у 1952 р. його директором, вивчав гіпоталамічний контроль системи травлення (А. Ф. Косенко, П. С. Лященко, З. О. Добровольська, В. А. Губкін та ін.).

У 1964 р. після смерті А. І. Ємченка на завідування кафедрою прийшов П. Д. Харченко. Його наукові інтереси були пов'язані з вищою нервовою діяльністю тварин. П. Д. Харченко створив на кафедрі дружний колектив однодумців. І хоча сам П. Д. Харченко, а потім і Г. М. Чайченко, що приєднався до нього, продовжував розробляти проблеми вищої нервової діяльності у відділі Інституту фізіології, гіпоталамічна тематика залишалася ведучою на кафедрі.

З 1973 р. кафедру очолював член-кореспондент АН УРСР П. Г. Богач. Маючи великий досвід науково-організаторської роботи як директор Інституту фізіології і декан біологічного факультету (а пізніше і проректор університету), П. Г. Богач добився суттєвого розширення робочих приміщень кафедри, збільшення її штатів, покращення матеріальної бази, забезпечення сучасним обладнанням. Особливо слід відмітити важливе значення, якого надавав П. Г. Богач розвитку господарсько-договорінної тематики на кафедрі. Завдяки її виконанню кафедра змогла краще забезпечити себе необхідною апаратурою, створити у 1984 р. лабораторію фізіологічної кібернетики та ергономіки, науковим напрямком роботи якої стали розробка критеріїв і створення комплексу апаратури для контролю фізіологічного стану людини-оператора в нормальніх та екстремальних умовах, а також пошук шляхів корекції цього стану. Співробітники лабораторії (Ю. П. Горго, О. В. Артеменко, О. Є. Сухов та ін.) читають студентам кафедри ряд спецкурсів та проводять заняття спецпрактикумів з фізіології праці, ергономіки, біокібернетики. П. Г. Богач продовжив на кафедрі вивчення механізмів гіпоталамічного контролю вегетативних функцій, вибравши головним об'єктом досліджень печінку.

У зв'язку з обранням П. Г. Богача академіком АН УРСР і переходом його на роботу в Президію АН УРСР завідувати кафедрою з 1980 р. став його учень доцент В. Д. Сокур, який працював у тому ж науковому напрямку, що і П. Г. Богач, а саме у напрямку вивчення нервово-гормональної регуляції функцій печінки та гіпоталамічних механізмів регуляції ендокринної функції підшлункової залози в процесах глікогенеза та глікогенолізу у печінці.

У цей час плідно працює доцент кафедри Г. М. Чайченко над вивченням ролі структур лімбічної системи в умовно-рефлекторній діяльності тварин, а В. О. Цибенко, який займався дослідженням гіпоталамічної регуляції системи кровообігу, змінив В. Д. Сокура на посту завідувача кафедрою. Науково-дослідна робота на кафедрі під керівництвом В. Д. Сокура велася у двох напрямках: вивчення фізіології вісцеральних систем, зокрема ролі пептидних гормонів в регуляції кровозабезпечення, дихання та вуглєводного обміну в печінці (В. О. Цибенко, В. Д. Сокур, Л. М. Пономаренко, Л. А. Підгорна, П. І. Янчук), та вивчення фізіології вищої нервової діяльності людини, а саме ефективності навчання студентів і школярів в залежності від індивідуально-типологічних властивостей їх нервової системи (Г. М. Чайченко, Л. Г. Томіліна, А. О. Кірін, В. О. Мотузний).

Таким чином, з великою різноманітністю тематик наукових досліджень, що проводилися на кафедрі за її 150-річну історію, можна виділити

лити слідуючі три основні, що традиційно розробляються в її стінах: електрофізіологія нервової та м'язової систем (С. І. Чир'єв, В. Ю. Чаговець, Д. С. Воронцов, П. Г. Костюк, В. І. Сок), фізіологія і регуляція вегетативних функцій (О. В. Вальтер, В. Б. Томса, А. І. Ємченко, П. Г. Богач, В. Д. Сокур, В. О. Цибенко), фізіологія вищої нервової діяльності (А. І. Ємченко, П. Д. Харченко, Г. М. Чайченко).

Багато із вищезгаданих вчених залишили після себе наукові школи. У повоєнні роки особливо багаті і плідні школи створили академік АН УРСР Д. С. Воронцов, член-кореспондент АН УРСР А. І. Ємченко та академік АН УРСР П. Г. Богач. Кожен з них підготував чимало аспірантів, кандидатів та докторів наук, які і понині продовжують розвивати створені своїми вчителями напрямки і вносити вагомий вклад в науку. Їх роботи відомі не лише на Україні, а й далеко за її межами.

Головним напрямком роботи колективу кафедри залишається учбова робота, підготовка молодих спеціалістів-фізіологів перш за все для науково-дослідної роботи в науково-дослідних інститутах різних підпорядкувань України, в лабораторіях фізіології праці та ергономіки на великих підприємствах, а також для викладацької роботи в вузах та середніх школах. Крім загальноосвітніх та загальнобіологічних дисциплін, студентам-фізіологам, починаючи з третього курсу, читають спецкурси і проводять спецпрактикуми з основних розділів фізіології, триває яких становить близько 900 год. Значну частину спецкурсів у різний час читали авторитетні спеціалісти і видатні вчені: академік П. Г. Костюк, В. І. Сок (продовжує читати і понині), Ф. М. Сєрков, професори В. А. Березовський, С. Д. Громський, Б. Є. Єсипенко, І. С. Магура, А. Ф. Косенко, М. Д. Тронько та ін.

Викладачами кафедри та вченими, що співпрацювали з ними, написаний і виданий цілий ряд підручників та навчальних посібників, у тому числі: Д. С. Воронцов, А. І. Ємченко «Фізіологія тварин і людини» (1952), П. Д. Харченко «Практикум з фізіології людини і тварин» (1951, 1956 рр.), П. Д. Харченко, Г. М. Чайченко «Фізіологія вищої нервової діяльності» (1977 р.), П. Г. Костюк «Фізіологія центральної нервної системи» (1971, 1977 рр.), Г. М. Чайченко, П. Д. Харченко «Фізіологія вищої нервної діяльності» (1981 р.), В. І. Сок, М. Ф. Шуба «Нервно-мишечна фізіологія» (1986 р.), Г. М. Чайченко «Основи вищої нервної діяльності» (1987 р.).

Матеріальна база лабораторій Інституту фізіології Київського державного університету, Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця АН України, інших ведучих наукових установ широко використовується в учебному процесі для проведення виробничої практики, заняття спецпрактикумів, виконання курсових та дипломних робіт. Останні, як правило, тісно пов'язані з тематикою науково-дослідної роботи кафедри та лабораторій. Про високу якість виконуваних студентами робіт і, отже, про рівень підготовки їх авторів свідчать результати конкурсів студентів-фізіологів, на які представлялися їхні наукові роботи. Майже кожного року одна-две роботи нагороджувалися почесними грамотами і дипломами республіканських та союзних конкурсів. Наукові роботи студентів І. Н. Антонова та Т. В. Дубілей відмінні медалями Міністерства вищої освіти та Академії наук України. Крім того, кращі студентські роботи публікуються в науковій пресі; за останні п'ять років надруковано 17 робіт, співавторами яких є студенти кафедри фізіології людини і тварин Київського державного університету.

За час з моменту відновлення університету (1933 р.) кафедра фізіології підготувала на dennій, вечірній та заочній формах навчання 860 спеціалістів-фізіологів. З цього числа 144 особи стали кандидатами наук, 21 — докторами, у тому числі — 2 академіка (П. Г. Костюк і В. І. Сок). Таким чином, кожен п'ятий з випускників кафедри має наукову ступінь. Наши випускники працюють переважно в лабораторіях науково-дослідних інститутів фізіологічного і медичного профілю. Найбільша їх кількість (64) працює зараз в Інституті фізіології

АН України (хоча за це працювало до 160 випускників державного університету відповідно від загальних). Працюють наші випускники в інститутах АН України ендокринології та обмінної хірургії МОЗ медичного, фізкультури та спорту, працюють за кордоном.

Кафедра фізіології вищої кваліфікації через п'ять кафедр та Інституту по кафедрі за останні п'ять років з них успішно здійснило дисертації, а багато студентів-спеціалістів видається через аспірантуру державних університетів, Венесуели, Італії.

Таким чином, кафедра фізіології державного університету іншої епохи, молоді, сповнені з ведучих місць серед студентами науково-дослідів фізіологів, підготувала

[В. П. Глаголев], В. О.

зробляються в її стінах: (С. І. Чир'єв, В. Ю. Чаков), фізіологія і регуляція Томса, А. І. Ємченко, зоологія вищої нервової (Чайченко).

після себе наукові школи створили академік АН УРСР А. І. Ємченко, який підготував чимало і понині продовжують працювати і вносити вагомий внесок у розвиток науки та техніки в Україні, а й далеко за її межі.

федри залишається уч-
фізіологів перш за все
дних інститутах різних
могії праці та ергоно-
викладацької роботи в
ніх та загальнобіологіч-
и з третього курсу, чи-
з основних розділів фі-
зо. 10 год. Значну частину
ціалісти і видатні вчені:
жую читати і понині),
кій, С. Д. Гройсман,
І. Д. Тронько та ін.
працювали з ними, на-
авчальних посібників, у
зіологія тварин і люд-
могії людини і тварин»
енко «Фізіологія вищої
Фізиологія центральної
ченко, П. Д. Харченко
(1981 р.), В. І. Сок,
986 р.), Г. М. Чайченко
( ).

фізіології Київського ім. О. О. Богомольця і року використовується практики, заняття спеціальних робіт. Останні, як о-дослідної роботи, калюваніх студентами розділять результати конференції їхні наукові роботи, здобувалися почесними дипломами конкурсів. Науковий Дубльйон відмінні медалі України. Крім того, ковій пресі; за останні роки яких є студенти керівного університету.

АН України (хоча за повоєнний період у різні роки в цьому інституті працювало до 160 випускників кафедри) та в Інституті фізіології Київського державного університету (37 чоловік), що становить 14 і 36% відповідно від загальної кількості співробітників цих двох установ. Працюють наші випускники і в Інституті гідробіології та в інших інститутах АН України, Інституті геронтології МОЗ України, Інституті ендокринології та обміну речовин і Інституті клінічної та експериментальної хірургії МОЗ України, а також на кафедрах університету, медичного, фізкультурного та інших вузів Києва. Деякі випускники працюють за кордоном в ЧСФР, Румунії, Угорщині, Німеччині.

Кафедра фізіології забезпечувала також підготовку спеціалістів вищої кваліфікації через аспірантуру. Під керівництвом ведучих вчених кафедри та Інституту фізіології Київського університету аспірантуру по кафедрі за останні 40 р. пройшли понад 50 випускників. Більшість з них успішно закінчили аспірантуру і захистили кандидатські дисертації, а багато стали докторами наук і навіть академіками. Немало спеціалістів вищої кваліфікації було підготовлено кафедрою через аспірантуру для інших країн: ОАР, В'єтнаму, Домініканської Республіки, Венесуели, Коста-Ріка та ін.

Таким чином, кафедра фізіології людини і тварин Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, не зважаючи на свій 150-річний вік, молода, сповнена життєвих сил і творчих планів, займає одне з ведучих місць серед університетських кафедр в країні, як за результатами науково-дослідної роботи, так і за якістю і кількістю спеціалістів-фізіологів, підготовлених для науки та народного господарства.

[В. П. Глаголев], В. О. Цибенко